

OSOBNOSTNÍ FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ PROCESY UČENÍ

Pedagogická psychologie

Úkoly pedagogické psychologie

- vysvětlovat,
 - ovlivňovat,
 - projektovat.
-
- *Hlavním posláním oboru tedy není objevovat věci jaké jsou, nýbrž jaké by mohly být.*
(Salomon, 2000)

Jaké jsou možnosti ovlivnění

- Empirické údaje a jejich uplatnění si snadněji představíme u změn
 - ▣ školního kurikula, učebních úloh, vyučovacích metod, učebnic, e-learningu a ICT...
- Jak je to s osobností?

Znalost (zvláštností) žáka

Nový směr: **znalost žáků**

- V zahraničí už od poloviny 90. let minulého století sílí zájem o hlubší poznání žáků ze strany učitelů
- Používá se termín **knowing the learner/ student** (znalost žáka/ studenta)
- Pro české prostředí navrhuje anglický termín překládat **znalost zvláštností žáka/ studenta**,
 - ▣ aby lépe vynikl **rozdíl** oproti předchozímu přístupu, tj. úzký vztah k školnímu výkonu, známkám: dobrý – průměrný – slabý žák / jedničkář...)
 - Ev. chování (problémový žák)

Základní myšlenka nového přístupu

- Učitel/ psycholog má:
- **integrovat** poznatky, které vycházejí z jeho odborných znalostí a předchozích zkušeností s různými žáky, s aktuálně získávanými poznatky o novém žákovi
- **sbírat údaje** o individuálních zvláštностech žáka,
- tj. údaje, které **přesahují** informace plynoucí z dokumentace o žákovi a z názorů jiných učitelů na daného žáka
- nelpět na údajích o aktuálním stavu žáka a uvažovat o **potencialitách**
- a to vše **používat** pro individualizaci výuky

Není to vlastně novinka, dobří učitelé to dělají už velmi, velmi dlouho (viz např. Píšová a kol. 2013)

Struktura pojmu **znalost zvláštností žáka**

- Znalost žáka zahrnuje dvě navzájem související složky.
- **První složkou** je učitelova **znalost žáka** jako jedinečné **osobnosti** a z toho plynoucí **porozumění** danému žákovi.
 - ▣ Obojí vstupuje do učitelova charakterizování žakových zkušeností, chování, učení, emocí i do vnímání žáka učitelem.
- **Druhou složkou** jsou učitelovy **individualizované intervence**.

Obsah pojmu **znalost zvláštností žáka**

- Znalost zvláštností žáka byla v mnoha odborných pracích brána jako celek, který není třeba detailně rozvádět, je **intuitivně srozumitelná**.
- Pochopení pojmu je dále komplikováno tím, že **nejde o stabilní a obecně platnou strukturu** znalostí; mění se v čase
- je **kontextově specifická**, tj. struktura závisí na podmínkách a situacích, v nichž se s ní pracuje
- znalost žakových zvláštností je **multidisciplinární záležitostí**: oborová didaktika, školní psychologie, psychodiagnostika, speciální pedagogika, medicínské obory, sociologie...
- Nemá dvě dimenze (pedagogickou a psychologickou), ale mnoho dimenzí - jde tedy o **multidimenzionální záležitost**.

Praktické návody doporučují 12 hledisek (USA)

<p><u>Appreciation</u></p> <p>I am thankful!</p> 	<p><u>Enthusiasm</u></p> <p>I am excited!</p> <p>uznání</p>	<p><u>Cooperation</u></p> <p>I work with others!</p> 	<p><u>Creativity</u></p> <p>I can make it better!</p>
<p><u>Confidence</u></p> <p>I know I can!</p> 	<p><u>Commitment</u></p> <p>I will not give up!</p> 	<p><u>Curiosity</u></p> <p>I wonder!</p> <p>zájem</p>	<p><u>Integrity</u></p> <p>I tell the truth!</p> <p>Lincoln</p>
<p><u>Empathy</u></p> <p>I know how you feel!</p> 	<p><u>Tolerance</u></p> <p>I accept others!</p> 	<p><u>Independence</u></p> <p>I can do it by myself!</p> 	<p><u>Respect</u></p> <p>I am polite!</p>

Může se osobnost člověka vůbec měnit?

- V principu tři možné odpovědi:
 1. Osobnost se nemění, je stabilní; proto v psychologii používáme pojem osobnost.
 2. Osobnost se mění po celý život, vyvíjí se. V některých obdobích rychleji a výrazně, v jiných pomalu a téměř nepozorovaně.
 3. Osobnost má z hlediska struktury různé úrovně: některé se příliš nemění, jiné se mění výrazněji.
- Do značné míry i otázka vymezení klíčových pojmů (osobnost, změna, stabilita...)

Zpátky k osobnosti...

Teorie – McAdams (1994)

- Integruje klasické pojetí a současné přístupy s přesahem do praxe a intervence

Psychologická pojetí osobnosti – řada různých pojetí (opakování)

- Rozdělení podle řady různých kritérií
- Podle Smékal (2005) – šest složek osobnosti:
 1. Stavba těla: *Jak vypadá?*
 2. Temperament: *Jak rychle a intenzivně prožívá, reaguje a jedná?*
 3. Zaměřenost: *Co chce a co nechce, za čím jde a co odmítá?*
 4. Schopnosti a dovednosti: *Co umí a dovede, co neumí a nedovede?*
 5. Charakter: *Jaký ten člověk je, co je zač?* (jeho mravní zásady, jeho pocit odpovědnosti...)
 6. Životní dráha: *Odkud a kam jde?*

Emoce (temperament) a procesy učení

- I když některé soudobé učebnice (Slavin, 1991, Kaplan, 1990) poukazují na statistickou významnost emočních problémů žáků v etiologii školního neúspěchu (staví je na čtvrté místo za mentální retardaci, smyslová a organická poškození a specifické poruchy učení), zůstává v naší zemi příprava pedagogů i školní praxe příliš koncentrována na racionální stránku poznávání.
- Mezinárodní komise UNESCO pro vzdělávání v 21. století nicméně zdůraznila požadavek přeměny stávajícího přístupu k obsahu vzdělání a vyzdvihla „čtyři pilíře vzdělávání“ v „učící se společnosti“ (Kubíčková, 1998): učit se poznávat, učit se jednat, učit se žít společně s ostatními, učit se být (autentickou integrovanou osobností). Emoční gramotnost je jedním ze zásadních předpokladů k naplnění těchto požadavků - je předpokladem pozitivního sebezpřijetí i efektivního a citlivého jednání v sociálním prostředí (Goleman, 1997). Jedno z témat i v rámci RVP.
- Dovednosti sebereflexe, zvládnání emocionálních stavů a regulace vlastní emocionality jsou podmínkou výraznějších změn v učebních dovednostech žáka (např. Hattie, Biggs, Purdie, 1996, Mareš, 1998) a předpokladem plnohodnotné autoregulace učebních činností (např. Helus, Pavelková, 1992, Mareš, Man, Prokešová, 1996, Kuhl, Kraska, 1996 aj.). Hluboké pochopení emocí jako motivátorů (Isen, 1993, Klinger, Man, Stuchlíková, 1997) a faktorů integrujících, případně dezintegrojících, učební aktivity (např. Stuchlíková, 1996) umožňuje využít emocí při zvyšování efektivity učení.
- Primární zájem o vztah emocí a kvality činnosti (resp. výkonu) vedl i v pedagogické psychologii k zatím nepřilíživě častému zkoumání afektivních činitelů, přičemž pozitivní emoce byly zkoumány výrazně méně a hlavní pozornost se zaměřila na otázky strachu, hněvu a zkouškové úzkosti (Pekrun, 1992). Pekrun a jeho berlínské kolegy přesto ve své dřívější práci (1991) uvedli, že studenti středních škol uvádějí prožitky radosti ve vztahu k výkonu za úzkostí hned na druhém místě. Větší pozornost věnovaná negativní emocionalitě pravděpodobně souvisí s větší hrozbou

Co je tedy osobnost

- V běžné mluvě pojem „osobnost“ spíše synonymem úspěchu
- Drapela (1997) subjektivně vnímána jako jednotný a pevný celek; ve skutečnosti spíše proces; dynamický zdroj chování, identity a jedinečnosti
- Helus (1982) osobností se člověk nerodí, nýbrž stává (tzv. potenciální osobnost)

Může se tedy osobnost měnit?

- Tři úrovně osobnosti (McAdams, 1994)
 - ▣ dispoziční rysy (dispositional traits)
 - ▣ osobní zaměření (personal concerns)
 - ▣ životní příběh (life narrative).

- Takže – ano i ne.

Dispoziční rysy (McAdams)

- Relativně nezávislé na vnějších vlivech a kontextu
- Zdrojem srovnání lidí mezi sebou
- Do jisté míry vrozené, během života relativně stabilní
- V psychologii označovány jako **rysy osobnosti**
 - např. Big Five (pětifaktorový model osobnosti - dimenze *neuroticismus*, *extraverze*, *otevřenost vůči zkušenosti*, *přívětivost*, *svědomitost*)
 - <https://openpsychometrics.org/tests/IPIP-BFFM/>
- *Př. Löhken, S. (2013). Síla introvertů. Praha: Grada Publishing as.*

Osobní zaměření (McAdams)

- Co čeho chce člověk v určitém období svého života dosáhnout,
- Ale také, co nechce dělat, čemu se chce vyhnout.
- Konkretizace v podobě plánů, osobních cílů, i strategií.

- Kontextově ovlivněné i závislé

- Řada teorií např.: osobní usilování o něco (Emmons, 1986), perspektivní motivace člověka (Pavelková, 1990, 2002), osobní projekty (Palys, Little, 1983), aktuální životní úkoly (Cantor, 1990)

- Ovlivnitelné

Životní příběh (McAdams)

- Integrace, jednota, soudržnost dílčích složek, celková zaměřenost osobnosti, její životní směřování, smysl života.
- Tato úroveň se týká proměn jedincova „já“(self), včetně jeho identity.
- *Identita je zde chápána jako vnitřní, rozvíjející se příběh, který v sobě integruje rekonstruovanou minulost, vnímanou přítomnost a anticipovanou budoucnost do koherentního, životadárného mýtu; tento životní mýtus posiluje daného člověka (McAdams, 1994, s. 306)*

Životní příběh

□ Výzkumy učitelů

- Gavora, P. Výskum životného príbehu: učiteľka Adamová. *Pedagogika*, roč. 51, 2001, č. 3, s. 352-368. Dostupný z http://web.fhs.utb.cz/cs/docs/vyskum_ziv_prib.pdf
- Lukas, J. Životní příběhy učitelů - od kvalitativního ke smíšenému výzkumnému designu . Kocurová Marie. In *Současné metodologické přístupy a strategie pedagogického výzkumu; sborník anotací 14 konference ČAPV*. 1. vyd., Plzeň : Západočeská univerzita v Plzni, 2006. s. 36-36. ISBN 80-7043-483-X. Dostupný z http://www.jlukas.cz/doc/pedagogicka/zivotni_pribehy_ucitelu.pdf
- Zounek, J., Knotová, D., & Šimáně, M. (2017). Život Karla– příběh učitele v socialistickém Československu1. *Orbis Scholae*, 11(2). https://www.researchgate.net/profile/Jiri_Zounek/publication/323886227_Zivot_Karla_-_pribeh_ucitele_v_socialistickem_Ceskoslovensku/links/5ac4927da6fdcc1a5bd06070/Zivot-Karla-pribeh-ucitele-v-socialistickem-Ceskoslovensku.pdf
- A řada dalších studií (Lazarová aj.) – např. Zounek a kol. <https://www.muni.cz/vyzkum/projekty/26624>

□ Výzkumy žáků

- Dílčí aspekty; otevřená téma

- I jako výukový projekt (orální historie, příběhy pamětníků) – Post Bellum, Příběhy našich sousedů...

Časová perspektiva

- [Fenomén času ve výchově a vzdělávání. Studia Paedagogica Vol. 15, No. 1 \(2010\)](#)
- V psychologii samotné se koncept časové perspektivy rozvíjí již od konce druhé poloviny 20. století (Pavelková, Purková, & Menšíková, 2010). Nejčastěji se vymezuje jako kognitivní a motivační charakteristika jedince (Pavelková, 1990; Pavelková, 2002; Lukavská, Klicperová-Baker, Lukavský, & Zimbardo, 2011). Časová perspektiva je však spojena nejen s kognitivními a motivačními, ale zejména také s emocionálními a sociálními vlastnostmi (Zimbardo & Boyd, 1999; 2008).
 - čas jako **možnost výběru nebo omezení** (choice or limit),
 - čas jako **změna nebo kontinuita** (change or continuity),
 - čas ve smyslu **tempa (rychlost plynutí)**.
- Časové perspektivy
 - **Minulost**
 - Pozitivní / negativní
 - **Přítomnost**
 - Hedonistická / fatalistická / holistická
 - **Budoucnost**
 - Orientace na budoucnost / transcendentální budoucnost
- Ideální časové perspektivy (orientace)
 - vysoká pozitivní orientace do minulosti
 - středně vysoká perspektiva do budoucnosti
 - středně vysoká hédonistická perspektiva do přítomnosti
 - nízká negativní perspektiva do minulosti
 - nízká fatalistická orientace do přítomnosti

Stabilita a změny

- V různých složkách osobnosti různé, i z hlediska rychlosti a obsahu (srv. novorozenec, kojeneček; dospívání...)
- Osobnost nemůže být rigidně stabilní; musí reagovat na změny v sociálním (aj.) okolí
 - ▣ Vývojová, sociální psychologie

Změny osobnosti

- nezbytné v případech, kdy se člověk ocitne před novým, závažným adaptačním problémem (Weinberger, 1994, s. 339). V zásadě tři možnosti
 - ▣ systematickým dlouhodobým úsilím lidí kolem jedince (rodičů, učitelů, psychologů, trenérů)
 - ▣ jednorázově - vlivem těžké životní události, zažitého traumatu (nemoc, úraz, vážná nemoc či úmrtí v rodině, dopravní neštěstí, přírodní katastrofa atp.)
 - ▣ z iniciativy jedince samotného, který se snaží sám na sobě pracovat.
 - Když vykrytalizuje jeho nespokojenost s dosavadním stavem – crystallization of discontent (Baumeister, 1994)

Facilitace změny

- Když jedinec očekává, že v daném aspektu osobnosti vůbec může dojít ke změně
- Otázka subjektivního vnímání změny

Literatura

- Drapela, V.J. *Přehled teorií osobnosti*. Praha: Portál, 1997.
- Smékal, V. *Pozvání do psychologie osobnosti. Člověk v zrcadle vědomí a jednání. 2.*, opravené vydání. Brno : Barrister & Principal, 2004.